

Libris

.RO

Respect pentru oameni și cărți

Alina Ene

MEMORATOR

**Literatura română
pentru clasele 9-12
și bacalaureat**

– PROZA –

NICULESCU

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008

Munteanu, George, *Istoria literaturii române. Epoca marilor clasici*, Respol, I, Editura Porto Franco, Galați, 1994

Papadima, Ovidiu, *Literatura populară românească*, Editura pentru Literatură, București, 1968

Petrescu, Camil, *Teze și antizeze*, Editura Minerva, București, 1972

Pop, Mihai; Ruxăndoiu, Pavel, *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1991

Propp, Vladimir, *Morfologia basmului*, Editura Univers, București, 1970

Roșianu, Nicolae, *Stereotipia basmului*, Editura Univers, București, 1973

Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, Editura Cartea Românească, București, 1985

Teodorescu, G. Dem., *Basme române*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968

Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români*, Editura Orizonturi, București, 2010

Zaharia Filipaș, Elena, *Retorică și semnificație*, Editura Paideia, București, 1995

CUPRINS

ARGUMENT	5
BASMUL CULT – Povestea lui Harap-Alb (de Ion Creangă)	7
Elemente de basm cult	8
Caracterizarea personajului <i>Harap-Alb</i>	15
REALISMUL	21
NUVELA – Moara cu noroc (de Ioan Slavici)	25
Structura compozițională	27
Subiectul	28
Tehnica analizei psihologice	33
Elemente realiste	35
Caracterizarea personajului <i>Lică Sămădăul</i>	37
Relația între două personaje (<i>Ghiță-Lică</i>)	40
MODERNISMUL INTERBELIC (Lovinescian)	44
ROMANUL OBIECTIV – Ion (de Liviu Rebreanu)	48
Structura compozițională	49
Subiectul	52
Roman obiectiv	53
Condiția țărănenului	54
Condiția intelectualului	55
Caracterizarea personajului <i>Ion</i>	57
Imaginea cuplului în romanul obiectiv (<i>Ion-Ana</i>)	61

ROMANUL TRADITIONAL – Baltagul (de Mihail Sadoveanu)	64
Structura compozițională	66
Roman social	69
Respect pentru oameni și cărti	73
Roman mitic	77
Roman inițiatic	77
Relația între două personaje (<i>Vitoria Lipan-Gheorghită</i>)	80
ROMANUL SUBIECTIV (al experienței) – Ultima noapte de dragoste,	
Întâia noapte de război (de Camil Petrescu)	86
Structura compozițională	87
Subiectul	89
Roman al experienței	94
Roman subiectiv	95
Caracterizarea personajului <i>Ștefan Gheorghidiu</i>	97
Imaginea cuplului în romanul subiectiv (<i>Ștefan-Ela</i>)	100
ROMANUL BALZACIAN – Enigma Otiliei (de George Călinescu)	105
Structura compozițională	106
Subiectul	109
Elemente realiste (balzacianism)	113
Caracterizarea personajului feminin	114
ROMANUL POSTBELIC (perioada '45-'60) – Morometii	
(de Marin Preda)	118
Structura compozițională	119
Subiectul	121
Caracterizarea personajului <i>Ilie Moromete</i>	126

ROMANUL POSTBELIC (perioada '60-'80) – Vârătoarea regală	
(de Dumitru Radu Popescu)	130
Structura compozițională	133
Roman parabolă (mitic)	141
Relația între două personaje (<i>Horia Dunărițiu-Moise</i>)	145
ROMANUL POSTBELIC (perioada după 1980) – Toate bufnițele	
(de Filip Florian)	150
Structura compozițională	152
Subiectul	155
Relația între două personaje (<i>Luci-Emil Stratîn</i>)	155
BIBLIOGRAFIE CRITICĂ	159

PROZA

BASMUL CULT

POVESTEA LUI HARAP-ALB

de Ion Creangă

Ion Creangă este unul dintre clasicii literaturii române (*clasic* în sensul de reprezentativ, nu prin apartenența la curentul literar numit *clasicism*), alături de Mihai Eminescu, I.L. Caragiale și Ioan Slavici, *Povestitorul* prin excelență, a cărui operă literară se conținează în genul epic.

Acesta transfigurează artistic „copilăria copilului universal” și lumea satului tradițional într-o vizionare clasicească, plină de umor, în *Amintiri din copilărie*.

În povestiri (*Moș Ion Roată*, *Popa Duhu*, *Povestea unui om leneș*, *Inul și cămeșa*, *Acul și barosul*), care sunt parabole despre condiția umană sau anecdotă istorice, autorul surprinde faptele din perspectivă anecdotică, criticând în subsidiar diferite defecte umane, remarcându-se astfel tendința moralizatoare.

Nuvelele precum *Moș Nichifor Coțcariul* valorifică săiretenia și volubilitatea populară într-un stil echivoc, care devine sursă a umorului.

În basmele Povestea lui Harap-Alb, Povestea porcului, Dănilă Prepeleac, Povestea lui Stan Pățitul, Ivan Turbincă sau în povestile

Soacra cu trei nuroi, Punguța cu doi bani, Capra cu trei iezi, Fata babei și fata moșneagului se remarcă interferența realist-fantastică, o profundă vizuialitate morală și caracterologică, umorul și oralitatea stilului.

Respect pentru oameni și cărti

ELEMENTE DE BASM CULT.

Creangă asimilează un fond folcloric, dar arta lui nu este a povestitorului popular care improvizează pe schema narrativă preexistă. Diferențele dintre basmul cult și cel popular ies la iveală la următoarele niveluri ale operei:

1. *Povestea lui Harap-Alb este un basm de autor, nu este o creație anonimă.*
2. *Incipitul și finalul textului, reprezentate de formula inițială și de cea finală, prezintă aspecte particolare.*

Formula inițială, așa cum am mai arătat, este mult mai concisă decât cea specifică textelor populare. Coordonatele spațio-temporale nu trimit către o lume fabuloasă, sintagma „*Anu cică era odată într-o țară*” configurând doar un spațiu-timp nedeterminat. Autorul păstrează totuși dubitativul „*cică*”, declinându-și responsabilitatea în legătură cu adevărul celor povestite.

Formula finală poartă, de asemenea, amprenta artei narrative a humuleșteanului, delimitându-se de textul folcloric prin nota umoristică realizată prin **autoironie**: „*Și-un păcat de povestari/Fără bani în buzunariu*” și **ironie**: „*Cine se duce acolo bea și mănâncă. Iar pe la noi, cine are bani bea și mănâncă, iară cine nu, se uită și rabdă*”, dar și prin **textul rimat**, în versuri sau în proză: „*Veselie mare între toți era, chiar și sărăcimea ospăta și bea!*”

3. Arta povestirii

Modul de a povesti al lui Ion Creangă devine de neconfundat datorită unor caracteristici precum: a. **ritmul rapid** al derulării întâmplărilor, b. **individualizarea acțiunilor și a personajelor prin amănunte** care particularizează și c. **ten dință de a dramatiza acțiunea prin utilizarea frecventă a sevențelor dialogate**.

- a. Cititorul basmului este surprins de năvala întâmplărilor prezentate în mod alert, care îl țin cu sufletul la gură, în acea tensiune benefică actului literar: „*Atunci Păsărilă se deșiră odată și se înaltă până la lună. Apoi, cuprinzând luna în brațe, găbuiește păsărica, mi ț-o înșiacă de coadă și cât pe ce să-i sucească gâtul.*”
- b. Acest autor devine original prin **abundența detaliilor specifice**, prin insistența asupra aspectului particular, prin nuanțarea mișcărilor, a gesturilor și a vieții sufletești. În acest fel, personajele și acțiunea capătă individualitate. La povestitorul popular faptele și mai ales personajele sunt mai puțin reliefate. La Creangă apar amănunte sugestive care atrag atenția, de exemplu, asupra portretelor personajelor și asupra vieții lor sufletești, acestea fixându-se în memoria cititorului ca tipuri morale. În acest sens, figura lui Ochilă este magistral conturată: „*Poate că acesta-i vestitul Ochilă, frate cu Orbilă, văr primare cu Chiorilă, nepot de soră lui Pândilă, din sat de la Chitilă, peste drum de Nimerilă. Ori din târg de la Să-l-cați, megies cu Căuatați și de urmă nu-i mai dați.*” De asemenea, sunt surprinse neliniștea, îngrijorarea, dilemele lui Harap-Alb în momentele de cumpăna: „*Dragul meu căluț, la grea*

belea m-a vârât iar Spânul!... De-oiu mai scăpa și din asta cu viață, apoi tot mai am zile de trăit. Dar nu șiu, zău, la cât mi-a sta norocul!"

c. O altă trăsătură a artei narrative este dramatizarea acțiunii prin intermediul dialogului. La naratorul popular utilizarea dialogului este doar o opțiune între stilul direct și cel indirect. La Creangă acest mod de expunere are funcție dublă, ca în teatru. Prin dialog se dezvoltă acțiunea, relatarea capătă dinamism și sunt caracterizate personajele, în mod indirect, prin limbaj: „*Na! Încalteau v-am făcut și eu pe obraz. De-acum înainte, spuneți ce vă place, că nu mi-a fi ciudă, zise Gerilă, râzând cu hohot. Ei, apoi!... Voi, mangosiților și farfasiștilor de câte ori îți fi dormit în strohi și pe tărnomată, să am eu acum atâția bani în pungă nu mi-ar mai trebui altă! Oare nu cumva v-ați face și voi, niște feciori de ghindă, sătați în tindă, că sunteți obraze supturi?*”

4. Fantasticul

În basmul popular fantasticul este antropomorfizat: personajele fabuloase se comportă, în general, ca oamenii, însă umanizarea lor este convențională, abstractă, fără particularități psihice ori sociale. și în operele lui Creangă fantasticul este umanizat dar, la acest nivel, tipurile lui, diferențiate fizic și moral, au un comportament, o psihologie și un limbaj care amintesc de eroii din *Amintiri din copilarie*. Este vorba deci, despre o lume complet țărănească, humuleșteană. Calul năzdăvan ori Sfânta Dumincă se poartă omenește și vorbesc cu fiul craiului, folosind termeni și expresii populare și chiar zicători: „*Ia, aşa am amețit și eu, stăpâne, când mi-ai dat cu*

frâul în cap, să mă prăpădești, și cu asta am vrut să-mi răs-torc cele trei lovitură. Vorba ceea: una pentru alta...”, „*Tine minte ce-ți spun eu, că poate să ne mai întâlnim la vrun capăt de lume; căci deal cu deal se ajunge, dar încă om cu om.*” Prin urmare, caracteristică lui Creangă este localizarea fantasticului. Prin detalii realiste, lumea fabuloasă coboară într-un plan de existență care poate fi localizat geografic și istoric.

5. Umorul

În *Povestea lui Harap-Alb* cititorul este fascinat de plăcerea cu care sunt relatate întâmplările. Autorul este o ființă joială, cu umor, plină de vervă, căreia îi place să stârnească veselie. Este vorba despre o altfel de notă comică decât cea din operele lui I.L. Caragiale. La acel scriitor extracarpatin, în opinia lui G. Călinescu, prin râs se încearcă îndreptarea unor tare ale societății. Comicul caragialesc ascunde întotdeauna o față tragică, precum zeul Ianus, cel cu două fețe. Corupția, incultura, parvenitismul, demagogia conturează o lume tragică, care ignoră orice valoare, în care personajele sunt niște mecanisme stricate care repetă la nesfârșit gesturi stereotipe și ticuri verbale. La acest povestitor intracarpatin răul nu cangrenează lumea, nu se insinuează în aşa măsură încât să nu poată fi anihilat. Spânul este și un dascăl al eroului, nu numai un stăpân, împăratul Roș este ținta glumelor și a farselor tovarășilor lui Harap-Alb, aşa cum dracii din alte povești sunt reduși la ipostaze ridicolе de blestemele unor copii. Lumea lui Creangă are capacitatea de a trece peste dificultăți, de a învinge răul prin râs și de a face haz de necaz. Este o lume care amintește de filosofia de viață a eroilor lui Rabelais: „*Bois!*” (Bea!) care însemna: vezi necazurile cu

optimism, „adăpă-te” de la toate izvoarele vieții, trăiește din plin, bogat, sau de cea a lui *Candide* al lui Voltaire: „Il faut cultiver son jardin!” („Cultivă-ți propria grădină!”): caută frumusețea și adevărul în lucrurile care te încorajoară, multu-mește-te cu puțin.

- Sursele umorului în basmul în discuție sunt numeroase:
 - **Fraze construite printr-o tehnică a aşteptării**, care contrariază pentru că încep într-un fel și se termină într-un mod cu totul surprinzător: „*Si cum ajung întră buluc în ogrădă... care de care mai chipos și mai îmbrăcat, de se târâiau atele și curgeau oghelele după dânsii, parcă era oastea lui Papuc Hogaia Hogegarul.*”
 - **Zeflemisirea**: „*Ai toată voia de la mine, fătul meu, dar mare lucru să fie de nu și s-ori tăie și ţie cărările. Mai șiui păcatul, poate să-ți iasă înainte vreun iepure, ceva... și popâc! M-oiu trezi cu tine acasă, ca și cu frate-tău...”, „tare mi-ești drag!... Te-aș vârbi în sân, dar nu încapi de urechi”, „*Dar n-aveți știință că înălțimea-sa este tata flămânzilor și al însetărilor...*” (despre împăratul Roș).*
 - **Ironia**: „*Doar unu-i împăratul Roș, vestit prin meleagurile aceste pentru bunătatea lui cea nepomenită și milostivirea lui cea neațuită. Îl știi eu cât e de primitor și de darnic la spatele altora.*”
 - **Imprecația (blestemul) mascată printr-o urare**: „*Numai de nu i-ar muri mulți înainte! Să trăiască trei zile cu cea de alătăieri!*”
 - **Utilizarea poreclelor și a apelativelor**: „*Nu cumva să intră înaintea mea unde ne-a duce omul țapului celui roș*”, „*Zău, nu suguiște, măi Buzilă?*”, Setilă, „*prăpădenia apelor, fiul Secetei*”, Păsările, „*brâul pământului, scara cerului, ciuma zburătoarelor*”;

- **Prezența diminutivelor cu valoare augmentativă**: „*Atunci Gerilă suflă de trei ori cu buzișoarele sale cele icsusite...*”
- **Citatele cu vorbe de duh**: „*Dă-i cu cinstea, să piară rușinea*”, „*Fă bine, să-ți auzi rău*”, „*La unul fără suflet trebuie unul fără de lege*”.

Umorul conferă originalitate și, prin el, universul lui Creangă capătă trăsături ușor de recunoscut, dar imposibil de reproducă, expresii ale felului de a fi al autorului.

6. Erudiția paremiologică

Acest povestitor prin excelență citează la tot pasul vorbe de duh, proverbe și zicători pe care le preia din tezaurul de înțelepciune populară, introducându-le în text prin expresia „vorba ceea”: „*Apără-mă de găini, că de cână nu mă tem*”, „*Vorba lungă, săracia omului*”, „*Voinic Tânăr, cal bătrân, greu se-năgăduie la drum*”, „*La plăcinte înainte, la război înapoi*”, „*Dă-mi, Doamne, ce n-am avut, să mă mir ce m-a găsit*”.

Creangă este un „erudit” care știe să valorifice ceea ce în popor se numește „știință vieții”. Și, când este cazul, el o aduce ca argument prin citarea vorbelor potrivite. Este vorba despre o disponibilitate care îl apropiie pe humuleștean de lumea antonpannescă și, din nou, de cea a lui François Rabelais.

7. Limbajul

Autorul folosește limba populară, termeni regionali, expresii, zicări tipice și totuși nu copiază rostirea populară, ci o recreează, o toarnă în tiparele unei gândiri individuale, ale unei forme inconfundabile, care devine marcă a stilului său.

În plus, Creangă nu povestește indiferent, el se implică, participă sufletește, apreciază: „*Da ia să nu ne*

„depărtăm cu vorba și să încep a depăna firul povestii”, „dar ia să mai vedem ce se petrece la masă după ducerea lui Harap-Alb”, „Dar iar mă întorc și zic: mai ști cum vine vremea? Lumea asta e pe dos, toate merg cu capu-n jos... poate-ori să țebui să ieie fiata împăratului Ros, poate nu, dar acum, deodată, ei se tot duc înainte și, mai la urmă, cum le-o fi norocul. Ce mi pasă mie? Eu sunt dator să spun povestea și vă rog să ascultați.”

Acel „vă rog să ascultați” este o trimitere la auditoriul basmului popular, având același rol ca și mărcile oralității, acela de a crea, în scris, impresia de rostire orală.

Toată opera lui Creangă este marcată de oralitate, calitate particulară a stilului care, în *Povestea lui Harap-Alb* are ca surse: adresarea la persoana a III-a: „nu cumva să vă împingă Mititelul să intră înaintea mea...”, „Tacă-ți gura, măi Gerilă!”, construcții în cazul vocativ: „De ce stai așa pe gânduri, luminate crăișor?”, „Harap-Alb, Harap-Alb! De nume ţi-am auzit...”, verbe la modul imperativ: „Stă înștiit, uită-te drept în ochii mei și asculta cu luare-aminte”, interjecții: „Să odată pornesc ei, teleap, teleap, teleap”, puncte de suspensie: „așa urs oștirea întreagă este în stare să o zdruncine...”, exclamații și interrogații: „Poate ţi-i deșert de una ca aceasta? zise baba. Hei, luminate crăișor!”, termeni populari, regionali: „să te înzileasă”, „gârbovă și stremu-roasă”, „hobot”, „ghijoagă uricioasă”, „cu smîrșogul istă îți duc vergile”, exprimare locuțională: „sameni a ave său la rărunchi”, „dă navală asupra ursului”, „mă-i de-a mirarea”, „nu-mi văd lumea înaintea ochilor de necaz”, „lumea astăzi purtat-o pe degete”, sativul etic „Să odată mi-ți-l însfăcă cu dinții de cap...” etc.

3. Proza rimată, construcțiile în versuri

Expresia rafinată a stilului autorului cult se evidențiază și în capacitatea de a comunica în versuri: „În înalțul cerului/năzdruhul pământului/De la nouă către soare/Printre lună și luceferi/Stele mândre lucitoare” și de a crea rime în textul în proză: „Dar Harap-Alb ca de foc se ferea și, urmându-și calea înainte, la stăpânu-său le ducea”, „Mă rog, nebunii de-a lui, câte-n lună și în stele, de-ți venea să fugi de ele. Sau să râzi ca un nebun, credeți-mă ce vă spun”, „Să unde prisosește darul nu se mai bagă în samă amarul. Amar era să fie de voi, de nu eram noi amândoi. Să cu străjuirea voastră, era voi de pielea noastră.”

CARACTERIZAREA PERSONAJULUI HARAP-ALB

Personajul principal, eponim, al basmului cult *Povestea lui Harap-Alb* de Ion Creangă este, în același timp, un personaj realist, nu unul fantastic, acel Făt-Frumos al creațiilor populare. El nu are puteri supranaturale și nu se confruntă în mod direct cu forțele răului care îl opun. Prin urmare, la o lectură superficială, unii cititori sunt tentați să credă că toate reușitele sale se datorează adjutanților și că protagonistul nu are trăsăturile unui erou veritabil. Este vorba însă doar despre o percepție de suprafață a tezei mult mai profunde pe care o susține basmul. Fiul craiului primește ajutorare prețioase (calul năzdrăvan, Sfânta Duminiță, furnicile, albinele, cei cinci năzdrăvani) și renșește în ceea ce își propune, deoarece dovedește calitățile morale necesare unui viitor împărat.

Acste calități ies în evidență de-a lungul poveștii prin intermediul mijloacelor de caracterizare directe și indirecte.

Bunătatea și spiritul milostiv sunt relevante, în mod direct, prin portretul moral făcut de alte personaje: „*Fii încredințat că nu eu, ci puterea milosteniei și inima ta cea bună te ajută, Harap-Alb*” (Sfânta Dumînică), „*Harap-Alb, fiindcă ești așa de bun, de ti-a fost milă de viața noastră...*” (regea furnicilor), dar și prin intermediul limbajului: „*Tine, mătușă, de la mine puțin și de la Dumnezeu mult*” și al monologului interior: „*Stă el oleacă și se sfătuiește cu gândul: „Să trec peste dânsela am să omor o mulțime... dar tot mai bine să dau prin apă... decât să curm viața atâtător găzule nevinovate»*”.

Extrem de simțitor la criticele craiului: „*săcându-se atunci roșu cum îi gotca, ieșe afară în grădină și începe a plânge în inimă sa, lovit fiind în adâncul susfletului de apăsătoarele cuvinte ale părintelui său*”, Tânărul îi cere cu modestie: „*Dă-mi voie ca să mă duc și eu pe urma fraților mei; nu de alta, dar ca să-mi încerc norocul*” să încearcă și el, și cuvintele pe care le rostește în continuare sugerează determinare și ambīție în realizarea scopului propus: „*Îți săgăduiesc dinainte că, odată pornit din casa d-tale, înapoi nu m-oiu mai întoarce, să știu bine că m-oiu întâlni și cu moartea în cale.*”

După ce trece cu succes proba podului, tatăl intuiește că mezinul are spiritul necesar unui viitor împărat („*Mergi de-acum tot înainte, că tu ești vrednic de împărat*”), așa cum prorocise, de altfel, și Sfânta Dumînică: „*Puțin mai este, și ai să ajungi împărat, care n-a mai stat altul pe fața pământului așa de iubit, de slăvit și de puternic... pentru că tie a fost scris de sus să-ți fie dată această cinste.*”

Gestul din momentul despărțirii de crai „*apoi sărătuă mâna tătălui său*” dovedește respectul pe care îl poartă, iar portretul moral realizat prin autocaracterizare sugerează încercarea fiului de a ține cont de sfatul părintesc: „*Din copilăria mea sunt deprins a asculta de tată, și tocmai te pe tine, parcă-mi vine nu știu cum...*” Mai târziu, își asumă greșeala de a fi încălcat interdicția legată de omul spân: „*Sfânt să fie rostul tătâne-meu, că bine m-a învățat! Așa-i că, dacă n-am ținut samă de vorbele lui, am ajuns slugă la dărloagă...*”

În relația cu Împăratul Verde se arată a fi demn de admirație: „*Să am eu o slugă așa de vrednică și credincioasă ca Harap-Alb, aș pune-o la masă cu mine, că mult prețuiește omul acesta*” și din postura de slujitor al Spânului va încerca să urmeze mereu calea cea dreaptă, precum emirul ce plecă prin pustiu la Mecca: „*Mulți crai și împărați îi ieșeau înainte... și care dincotro îl rugă... pentru asemenea odoare. Dar Harap-Alb ca de foc se ferea și, urmându-și calea înainte, la stăpânul său le ducea.*”

Toate aceste calități conturează, după modelul basmului popular, un prototip, o proiecție în lumea ficțională a idealurilor de bine, frumos și adevăr ale oamenilor din realitate. Totuși, *Povestea lui Harap-Alb* nu este numai atât, ci și imaginea unui periplu al matușării de-a lungul căruia eroul parcurge mai multe etape: **mezinul craiului, slugă-ucenic Harap-Alb și împăratul-mire.**

Plecând la drum, fiul craiului este foarte Tânăr și naiv, imagine conturată prin portretul moral făcut de narator: „*Fiul craiului, boboc în felul său la trebi de aiese, se potrivește Spânului și se bagă în fântână, fără să-i trăznească prin minte ce i se poate întâmpla*”, dar și prin caracterizarea indirectă prin limbaj: „*Fiindcă mi-au mai ieșit până acum înainte încă doi spâni... apoi mai-mi vine a crede că aiasta-i țara spânilor...*” Tinerețea și lipsa experienței în cele ale vieții sunt scoase în evidență și pe parcursul încercărilor la care este supus, când se plânge deseori calului sau Sfîntei Dumînici: „*Spânul vrea să-mi răpuie capul cu orice preț. Și de-aș muri mai degrabă, ca să scap odată de zbucium; decât așa viață, mai bine moarte de o mie de ori.*”

Că este vorba despre o călătorie inițiatică o sugerează și faptul că, până la întâlnirea cu Spânul, mezinul nu are nume. La început este doar „luminat crăișor”, apelativ care trimită la originea nobilă și la vîrstă fragedă, și „fiul craiului”, aflat sub protecția și în grija părintelui său. Odată plecat la drum el trece podul și părăsește spațiul-cuib,